

NIELS JØRGEN HAAGERUP:

Poul Hartlings svåra höst

Finns det något annat land där en regering klarar sig med 22 mandat i en riksdag med 179? Det är Svensk Tidskrifts danske medarbetare, redaktör Niels Jørgen Haagerup, som frågar, och han svarar att trots allt regeras det i gamla Danmark! Han redogör för det parlamentariska läget inför höstens svåra avgöranden, svåra, därför att Danmark befinner sig i en mycket besvärlig ekonomisk situation. Ett nyval kan tänkas i höst. Men det finns också den möjligheten, att ingen egentligen vill taga över. Det erkänns också allmänt, även av politiska motståndare, att statsminister Poul Hartling och hans regering har skött sig bra.

Det finns naturligtvis gränser för vad en regering kan uträtta, som bara disponerar 22 av Folketingets 179 mandat. Existerar det någon annan demokratisk regering med en så svag parlamentarisk bas? Är dess existens ett bevis på demokratiens styrka eller svaghet?

Det ligger ingenting märkligt i att det ständigt florerar valrykten. Otaliga kombinationer kan störta regeringen Hartling — "träskoregeringen" som den kallas i Danmark — väl lika mycket av dess anhängare som av dess motståndare. När det ständigt råder osäkerhet om valet, skylles detta på att det är svårt att peka på en regering med annan bas, som med säkerhet skulle kunna sköta sig bättre än Poul Hartlings. Dessutom finns i de flesta partierna en viss tvekan om att på nytt appellera till väljarna, när opinionsmätningarna — och sådana vimlar det av i Danmark — visar, att det trots vissa förskjutningar inom partierna knappast skulle bli stora förändringar i Folketingets sammansättning efter ett val.

Hartlings parti, Venstre, skulle öka, ja, visst. Men det skulle inte bli en framgång av sådant format, att det skulle göra det naturligt för Hartling att fortsätta som statsminister. 1947 fick den sista Venstre-regeringen i Danmark, ledd av Knud Kristensen, stöd av väljarna och stor framgång, som särskilt berodde på dennes aktivistiska Sydslesvigspolitik, som flertalet i Folketinget klart satte sig emot. Valet ledde till Venstre-regeringens fall och kort därefter skildes Knud Kristensens och Venstres vägar.

För övrigt är det knappast möjligt att jämföra Venstres två regeringar. Politiska iakttagare med vitt skilda synpunkter erkänner i stort sett enstämigt, att Hartling har skött sig ganska bra hittills — underförstått att han hållit sin regering vid liv och att det trots allt regeras i gamla Danmark! Efter valet den 4 december, som medförde en fördubbling av antalet partier i Folketinget (från 5 till 10) tvivlade man kanske något på detta . . .

Men till hösten kommer regeringens hittills svåraste prövning. Då skall dess planer på en vittomfattande skattereform kombinerad med stora besparingar inom statsbudgeten debatteras och avgöras vid ett extra septembersammanträde före det ordinarie öppnandet av Folketinget den första tisdagen i oktober.

Tre politiska kompromisser

Tills dato har regeringen Hartling genomfört tre olika överenskommelser med olika partner. Det är inte illa gjort. Den första såg dagens ljus redan i februari och ingicks med socialdemokraterna, Erhard Jakobsens centrumdemokrater (CD) och Kristeligt Folkeparti. De två sistnämnda partierna har visat sig vara Hartlings mest pålitliga stödpartier — men de har tillsammans bara 21 mandat och kan därigenom knappast fördubbla regeringspartiets. Till en absolut majoritet fordras 90.

I denna kompromiss ingick också det särskilda tvångssparande, som ingen sedan har velat påta sig ansvaret för och som under sommarens lopp har varit föremål för åtskillig diskussion. Men rege-

ringen har stått fast vid överenskommelsen. Finansminister Anders Andersen, lantbrukare och tidigare ordförande i Landbrugsrådet, är en föga tillmöteskommande herre. Tvångssparandet borde vara tre gånger så stort och gå längre ned bland skattebetalarna, var hans kommentar till ett förslag att upphäva tvångssparandet, som skall betalas i tre lika stora delar från 20 september. Folk måste lära sig att sköta sina pengar, tillfogade han som en handfast pedagogisk förmaning.

Nästa överenskommelse var den stora maj-kompromissen om det s k valutaskyddet med de hittills största och mest drastiska höjningar av avgifter, som Danmark ännu har skådat. Bilpriserna flög upp i ett läge, som under loppet av sommarmånaderna i det närmaste har satt stopp för bilhandeln. Beslutet kom till under stor dramatik. Den Store Bededag — den danska helgdagen på växlande datum, som alltid har lockat ansenliga grupper köplystna danskar över Sundet till Sverige — var krisen under de sena nattimmarna så nära att utlösa ett val, att regeringens medlemmar redan börjat plocka samman sina papper. Men Erhard Jakobsen räddade situationen genom att föreslå ett förtroendevotum för regeringen, som det visade sig finnas majoritet för, därför att Mogens Glistrups 27 man starka Fremskridtsparti (Folketingets näst största parti) stödde förtroendeförslaget.

Protestdemonstrationer

Överenskommelsen stöddes av Fremskridtspartiet (som alltså röstade för nya

— indirekta — skatter), de radikala, konservativa samt CD och Kristeligt Folkeparti och vad beträffar flera av förslagen av det lilla Retsforbundet. Den gav anledning till väldiga demonstrationer, särskilt i Köpenhamn, ivrigt understödda av kommunisterna och Socialistisk Folkeparti, under det att socialdemokraterna var mera obestämda. Det var en utbredd åsikt, att de inte ville gå med på ett beslut om höjda avgifter på grund av de ilska protesterna från en rad arbetsplatser.

Men varför kan man inte demonstrera på fritiden, så att arbetsplatserna inte lamslås, frågade en ledande affärsman i dansk TV. Företagen har ju inte beslutat om avgifterna, och nu innebär demonstrationerna bara att landet blir fattigare, därför att produktionen drabbas. Ingen kunde svara på den frågan.

För partierna till vänster om centrum bäddade beslutet för angrepp. En svart kompromiss hette det med hänvisning till att bl a Glistrup hade stött det.

Men redan följande månad kunde man ingå ännu en överenskommelse, en sådan på fyra år angående bostadspolitiken mellan Venstre och socialdemokraterna plus radikala, konservativa, CD och Kristeligt Folkeparti. Den betydde en väsentlig dämpning av det högt uppskruvade bostadsbyggandet men var trots socialdemokraternas uttryckliga motivering för att gå med knappast tillräckligt djupgående för att lösa kortsiktiga och långsiktiga bostadsproblem. Det finns också en starkt ökande arbetslöshet inom byggfacket.

Regeringen Hartling har med dessa

kompromisser kunnat leva upp till den reklam, som den vid tidpunkten för regeringsbildandet gjorde för den "smarta regering", som skulle vara tillräckligt smidig att genomföra resultat genom att ibland alliera sig med den ena sidan och ibland den andra. Ingen förnekar, att Hartlings regering har visat sig manöverduglig.

Den svaga ekonomin

Men, men . . . Kompromisserna sträcker sig inte särskilt djupt och är i varje fall inte tillräckliga för att rätta till Danmarks vacklande ekonomi. Som alla industriländer har Danmark drabbats av oljepri-sernas flerdubbling. Men till skillnad från många andra släpade Danmark redan i förväg på ett stort betalningsbalansunderskott. Varje hopp att för tillfället få det ur världen är borta.

Man måste med nödvändighet föra en inkomstpolitik, ett inte särskilt noga definierat begrepp, som är ett omtyckt mål för angrepp från kommunister och folk-socialister. Nationalbanksdirektören Erik Hoffmeyer, som emellanåt låter höra sin röst i debatten med skarpa varningar, sade rent ut, att man måste sätta stopp för inkomstökningar över 60 000 (danska) kronor, ett belopp som allt fler kommer att nå upp till tack vare den galopperande inflationen.

Den automatiska dyrtidsregleringen står som så ofta förr i sökarljuset. Att den bidrar till inflationen är höjt över varje tvivel. Hittills har dess verkan antagligen varit övervärderad i den politiska debatten. Men nu är det lätt att inse, att det

är uppåt väggarna att bevilja massiva lönehöjningar till löntagarna därför att oljepriserna har stigit — det är just vad som skett. I år har det hittills skett en så stor höjning av prisindex, att sex dyrtids-tillägg förfaller till betalning.

Finansministern har följaktligen förberedelsevis antytt, att källskatten 1975 skall beräknas på grundval av en 40 % höjning av inkomsten från 1973. Det går gott framåt i gamla Danmark. Det danska skatterekordet — först helt nyligen taget från Sverige — ser ut att kunna hålla en tid ännu.

Regeringen har andra planer, ty det ingår i dess stora skattereformplan, att en lika procentsats av inkomsten skall betalas upp till 80 000 kr, där den proportionella skatten först riktigt skall börja. Detta skall ge lust till en extra arbetsinsats, en lust som saknas i dag, ty marginalskatten är så svindlande hög. Samtidigt skall det sparas på statsutgifterna, och både socialutgifterna och undervisningsväsendet — de två största posterna — är mycket i sökarljuset. Dessutom förutses en momshöjning till 20 % från 1 januari.

Fackföreningsmotstånd

Osäkerheten om en så vittgående reform kan vidtagas i år är den egentliga bakgrunden till valryktena. Det talas om en munnsbit, som socialdemokraterna får svårt att svälja och som fackföreningarna — LO — är på förhand ytterst skeptiska inför. Det är en skepsis, som ökas av den kraftiga agitation, som förekommer från kommunisternas sida.

Kommunisterna är stadig på väg uppåt. Deras mångåriga ledare Knud Jespersen har haft svårt att slå igenom annat än som smått komisk figur. Men med den mera tysta, men politiskt och ideologiskt starka partisekreteraren Ib Nørlund bakom sig har Jespersen blivit inplacerad i den politiska bild, där han gärna vill vara. De ytterligtgående vänstersocialisterna, som anser sig stå till vänster om DKP (Danmarks kommunistiska parti), fick inte någon plats i Folketinget, där Knud Jespersen däremot leder en partigrupp på sex man med utsikt till en avsevärd ökning i fall av ett val inom en snar framtid. Knud Jespersen gläder sig. I många fackföreningar står kommunisterna oroväckande starkt.

En annan vinnare i dansk politik är statsminister Poul Hartling, ibland av motståndare och mera svala anhängare kallad "Hjerte-Poul". Han är en sympatisk människa med ett vinnande väsen, vars politiska ambitioner och beslutsamhet har varit undervärderade. Han är en hårdhudning, viskas det i hörnen på Christiansborg, och inom Venstrekretsar är man inte ledsen över att höra regeringens och partiets ledare omtalad med större respekt än sympati.

Per Haekkerup erkände Hartlings politiska förtjänster i en intervju i Information så sent som i juli. Den förre socialdemokratiske utrikesministern och budgetministern sade: "Jag ser gärna att vi behåller den här regeringen ett eller ett och ett halvt år till. Då kommer Erhard (= centrumdemokraterna) att vara borta,

Retsförbundet kommer att vara borta, och Glistrup reducerad. Så har vi några bolsjeviker. Men strunt i det. Det är bättre att ha dem inne än ute.”

Borgerlig majoritet, men —

Men det kan inte döljas att priset för Venstres gynnsamma placering bland väljarna har varit högt. Det finns borgerlig majoritet i Danmark och borgerlig majoritet i Folketinget. Men det finns inte någon borgerlig samling i dansk politik. VKR-samarbetet mellan Venstre, konservativa och radikala har gått upp i rök. Det konservativa partiet har gått mitt itu, de radikala har försvagats och den radikala ledaren Hilmar Baunsgaard är förargad över att han inte blev statsminister efter valet i december. För att undvika Hartling föreslog han en ”bred” regering under den nu 74-åriga förre finansministern och mångåriga OECD-generalsekretären Thorkil Kristensen, som på sin tid bröt med Venstres dåvarande ledare Erik Eriksen och flertalet av partiet. Thorkil Kristensen, som ofta uppträder i dansk debatt, hade knappast varit ovillig, om han hade blivit uppmanad att undersöka möjligheterna att bilda en majoritetsregering omfattande socialdemokrater, Venstre och radikala samt eventuellt Kristeligt Folkeparti. Men han blev inte tillfrågad.

Det förminskade konservativa Folkepartiet har så länge som möjligt hållit på det borgerliga alternativet. Men partiet har genomlevt svåra tider. Folketingsgruppens förman Erik Ninn-Hansen avgick som följd av den utbredda kritiken mot ho-

nom — visserligen i mindre grad mot hans politik — och partiets ledare (och Ninn-Hansens bittra personliga motståndare) Erik Haunstrup Clemmensen anmälde samtidigt sin avgång. Till ny ledare valdes den sympatiske men inte särskilt effektiva advokat Poul Schlüter, som ihärdigt söker ge partiet en mera markant konservativ profil och vinna inflytande för de konservativa i Folketinget bland annat genom ett långt mera markant stöd för Hartlings regering än de radikala har visat sig villiga eller beredda till. De är snarare så smått på väg tillbaka till en ny allians med socialdemokraterna liksom under 30-talet.

Socialdemokratins ledarkris

Men dessa två partier — radikala och socialdemokrater — är i dag långt från majoriteten. Vid valet i december fick socialdemokraterna bara en dryg fjärdedel av rösterna, det lägsta antalet på många år. Opinionsundersökningar visar att partiet inte kan hoppas på att få mer än 30 % i nästa val. Partiets förman Anker Jørgensen är omtyckt och hederlig — långt ifrån den fiffiga taktiker som Jens Otto Krag var. Men han saknar genomslagskraft och hans närmaste man, förre försvarsministern Kjeld Olesen, har inte heller mycket, även om han av Time Magazine nyligen blev utnämnd till det enda danska blivande ledarämnet — i kraft av att han ännu inte fyllt 45 år.

Socialdemokraterna har många duktiga medlemmar, men de har inte någon effektiv ledare eller ledning. Per Haekkerup

spelar alltså en roll i den inre kretsen, men har inget avgörande inflytande på partiets ställning. Det har snarare den ännu unge Knud Heinesen, som en kort tid var ekonomiminister, och den förre marknadsministern Ivar Nørgaard, som också är under de 50. Redan innan Anker-Jørgensens ställning som ordförande har blivit tillräckligt klart etablerad, är en rivalisering och arvsföljdsstrid i gång.

Glistrup klarar sig

Och Mogens Glistrup? Den danske skattemotståndaren par excellence klarar sig politiskt bättre än väntat, ty opinionsmätningarna visar att hans parti fortfarande kan räkna på 12—14 % av rösterna vid ett folketingsval mot 16 vid valet i december. Det är en anmärkningsvärt liten nedgång. Det visar, att misstron till vad Glistrup kallar "gammelparterne" alltså inte lever.

Men det är ovisst, vad följderna blir av den förestående processen mot Mogens Glistrup om hans skattemanipulationer. Själv spelar han rollen av martyr och talar bittert om politisk förföljelse, och han röstade själv emot att hans parlamentariska immunitet skulle upphävas.

Men saken kommer att dra ut på tiden. Efter det att hans efterträdare som lärare i skatterätt vid Köpenhamns universitet har gått med på att delta i hans juridiska försvar, är den sidan av saken i ordning. Vid ett eventuellt val i höst kommer han fortfarande att placera sig och sitt parti starkt i Folketinget, även om Venstre antagligen kommer att ta över platsen

som det näst största partiet.

I åtskilliga viktiga fall står Fremskridtspartiets grupp splittrad. Den består av helt okända människor, som först nu håller på att bli kända — flera för en starkt konservativ hållning. I utrikes- och försvarspolitik tillhör Glistrup själv inom sin egen grupp en minoritet, som vill få Danmark ut ur NATO och avskaffa försvaret. Majoriteten däremot håller på NATO-politiken och har trots kritiken mot EG inte heller någon önskan om att träda ut ur Gemensamma marknaden.

Men partiet stod enat bakom överenskommelsen i maj, som betydde högre avgifter. Förvåningen var stor. Glistrup förklarade, att hans parti bara gått med på grund av regeringens löften om stora besparingar och skattelättnader. Men regeringen försäkrade, att den inte hade gjort en enda eftergift. Den avvisade alla beskyllningar för att ha "sält sig" till Glistrup.

Regeringens dilemma

Om en ny kompromiss skall uppnås i höst, kan regeringen mycket väl hänvisas till att låta sig hållas uppe av Glistruppartiets röster — om socialdemokraterna inte vill vara med. Detta tycks vara grunden i det nuvarande märkliga Folketinget: regeringen måste ha antingen socialdemokrater eller fremskridtsfolk med sig. Den måste onekligen slingra sig.

Hartling och hans ministrar med den flitigt skrivande försvarsministern (förut chefredaktör i Horsens) Erling Brøndum som talangfull PR-man bedyrar, att den

inte önskar nyval till hösten. Men ingen är blind för att den med sitt omfattande skattereformförslag och stora planer på besparingar får ett gott valunderlag. Lusten att hålla val inom de andra partierna är behärskad — utom hos kommunisterna.

Att det vid ett eventuellt folketingsval inte skulle bli så stora förändringar jämfört med decembervalet 1973 betyder inte, att väljarna förblir trofasta mot de partier, de röstade med den gången. Tvärtom har

undersökningar gjort klart, att det härskar en betydande rådvillhet och vandringslust bland de danska väljarna. Stabilitetsfenomenen är ytliga. Ekonomiskt står Danmark ohyggligt få steg från avgrunden. Politiskt är avståndet längre. Men det är inte längre betryggande långt. Samtidshistoriker och sociologer uttrycker sina bekymmer för folkstyrelsens framtid. Myten om de obekymrade danskarna håller på att få ett grundskott.